

VIDRA SZABÓ FERENC

„Soha többé nem megyek haza...!”¹

Gyerekek, állami gondozásban

Az alábbi kutatás során világossá vált a számunkra, hogy minden bajok legfőbb forrása a gyermekvédelmi intézmények működőképtelenségében rejlik, melyet tömören a következőképpen lehetne összefoglalni: a feladatok nem világosak és egyértelműek, a kompetenciahatárok nincsenek pontosan meghatározva, nincs szakmai kontroll és együttműködés, legfontosabb szempontként pedig elmondhatjuk, hogy nem állnak rendelkezésre a szükséges anyagi, emberi és tárgyi erőforrások.

A kutatás célkitűzései, módszerei

Amikor 1997-ben belekezdünk a nevelőotthonokban élő gyermekek értékvilágának kutatásába, tisztában voltunk azzal, hogy nehéz feladatra vállalkozunk (hiszen voltak előzetes tapasztalataink), arra azonban nem számítottunk, hogy a gyermeki kiszolgáltatottságnak, a korszerű szakmai megoldások hiányának ilyen tömény elegyével találjuk magunkat szemben.

Amikor előzetes feltevéseinket megfogalmaztuk, még nem gondoltuk, hogy annak minden pontja igazolódni fog:

„Kutatásunk hipotézise, hogy az állami gondozásba² kerülő gyermekek és fiatalok kiszolgáltatottabbak mindenki másnál, többnyire megkérdésük nélkül döntenek sorsukról, nincs beleszólásuk sem abba, hogy a családban maradjanak-e, sem abba, hogy milyen intézetbe, milyen nevelőszülőkhöz kerüljenek. Állami gondozásba vételüket általában büntetésként, szerencsétlenségként élik meg. A magukkal hozott tapasztalatoknak, hétköznapi tudásuknak az új környe-

¹ Tanulmányom az OTKA által T 22071. nyilvántartási számon támogatott „Az állami gondozottak értékvilága” című, 1997–2000 között lefolytatott kutatás legfontosabb tapasztalatait foglalja össze.

² Kutatási beszámolóinkban gyakran használjuk az „állami gondozottak” köznapi kifejezést a szakszerűbb, de nehezkesebb kifejezések helyett, mint például az „állami gondoskodásban részesülő” vagy az „otthont nyújtó gyermekintézményekben élő gondozottak”.

zetben nem sok hasznát veszik, a magukkal hozott kultúrát fel kellene adniuk, ehelyett viszont nem találnak konzekvens értékrendet, követhető, elfogadható mintákat. Kiszolgáltatottságuk fokozódik azáltal, hogy nem ismerik az új környezet játékszabályait, egyszerre többféle elvárásnak kellene megfelelniük.”

Eredeti elképzeléseink szerint egyrészt azt az értékvilágot szerettük volna megrajzolni, amelybe az állami gondozott gyermek kerül, másrészt pedig azt kívántuk megvizsgálni, hogy a gyermek hogyan reagál erre a változásra, mennyiben fogadja el az új környezet normáit. Kutatásunk során azonban szűkítettük eredeti célkitűzésünket, és elhagytuk az értékrend standardizált vizsgálatát, ugyanakkor jelentősen tágítottuk azzal, hogy az intézményrendszert mint *szervezetet* kezdtük vizsgálni.

A vizsgálat négy éve alatt több száz interjút készítettünk gyerekekkel, pedagógusokkal, gyermekfelügyelőkkel, gyermekvédelmi szakemberekkel.³ Áttanulmányoztuk több ezer gyermek iratanyagát, egyrészt a Területi Gyermekvédelmi Szakszolgálatoknál, másrészt gyermekotthonokban. Részt vettünk több munkacsoportban, melyek közül a legfontosabb a főváros intézményrendszerének átalakítását megcélzó, úgynevezett régiós munkacsoport volt, illetve amelyik a lakásotthoni hálózatrendszer helyzetét vizsgálta. Félállású munkatársként hosszabb ideje tevékenykedem egy fővárosi gyermekotthonban, ahol a legfontosabb feladatom az intézmény szervezeti fejlesztése: a lakásotthoni ellátás kiépítése, illetve a minőségbiztosítás bevezetése. Áttanulmányoztuk több fontos dokumentumot, melyek közül külön ki kell emelni az 1998-ban lefolytatott ombudsmani vizsgálatról készült jelentést, amelyet az otthont nyújtó gyermekintézményekben lefolytatott vizsgálatról készítettek.⁴

A dolgozat gerincének tapasztalatai azokból az adatokból származnak, amelyeket 26 fővárosi és vidéki gyermekotthonokban fellelhető iratanyagok tartalomelemzése kapcsán nyertünk. Az iratok elemzése során azokat a gyerekeket vontuk be a vizsgálatba, akik *a látogatásunk napján* még nem múltak el 18 évesek, és az adott intézmény kötelékébe tartoztak. A kiválasztott intézményeken belül vizsgálatunk teljes körűnek mondható. Tehát feldolgoztuk a tartósan szökésben lévőket, a nem jogerősen elítélteket, az ideiglenesen külföldön tartózkodókat, az adaptációs szabadságon lévőket is.

Az adatgyűjtésnek ez a formája 1999 novembere és 2000 januárja között zajlott, és összesen 1116 kiskorú adatait dolgoztuk fel. A dossziék tartalma nagyon eltérő volt: előfordult, hogy egyetlen irat sem volt benne, csak a gyerek személyi adatai szerepeltek a fedőlapon, más esetben viszont mindent megőriztek: a csecsemőkori fény-

³ A vizsgálat első benyomásait a következő cikkben foglaltuk össze: Vidra Szabó Ferenc: Születni tudni kell! Élet és Irodalom, 1998/13. sz. Külön tanulmányban számoltunk be a lakásotthoni átalakulás tapasztalatairól: Vidra Szabó Ferenc: Lakásotthoni pillanatkép Budapest. Család, Gyermek, Ifjúság, 2000/5. sz.

⁴ Az otthont nyújtó gyermekintézményekben élő gondozottak alkotmányos jogainak érvényesülése. Az állampolgári jogok országgyűlési biztosa általános helyettesének jelentése az ÖBH 550/1998. számú vizsgálatról. 1998. december.

képektől kezdve a legapróbb feljegyzésekig. Szembetűnő volt, hogy a beutalás előtti időszakra vonatkozóan szinte semmilyen dokumentum nem állt rendelkezésre, mintha a gyermek sorsa a beutalással kezdődött volna. Egyes gyámhatósági határozatokban szerepeltek ugyan az előzmények, de a határozatok más része csupán a szokásos „konzervszöveget” tartalmazta. Ugyancsak sok esetben kideríthetetlen volt, hogy a gyermek milyen utat járt be az állami gondoskodás útvesztőjében, hiszen a rendszeresített gondozási könyv kitöltése hiányos, ad hoc jellegű. A gyerek múltjára vonatkozó információk tehát kiszámíthatatlanok – ez nemcsak jelen munkánk szempontjából sajnálatos, hanem sokkal nagyobb a jelentősége a pedagógiai munka szempontjából, hiszen a képbe újonnan belépő pedagógus, pszichológus, családgondozó stb. az iratok alapján informálódhatna, azok segítségével tervezhetné meg a tennivalókat. Talán az iratokkal szembeni bizalmatlanság magyarázza, hogy valahányszor új pszichológus vagy netán pszichiáter kerül kapcsolatba a gyermekkel, mindannyiszor előlről kezdik az anamnézis felállítását, a diagnózis elkészítését – mindenekelőtt megméri a páciens IQ-ját. (Az iratanyagok alapján a legtöbb esetben a pszichológus munkája a diagnózis megállapításával véget is ér: nem derül ki, hogy később milyen terápiás módszereket alkalmaztak a szorongó, sérült, a traumákat egyedül feldolgozni képtelen gyerekek megsegítésére.)

Az elemzés elkészítéséhez szükséges információkat tehát több forrásból kellett összegyűjtenünk: általában a gyámhatósági határozatokra, a pedagógiai-pszichológiai véleményekre, a hosszú távú fejlesztési tervekre támaszkodtunk. Az elemzés néhány, korábban tervezett területéről, éppen az iratanyagok hiányossága miatt, le kellett mondanunk. Nem sikerült kideríteni például az iskolai pályafutást, erre vonatkozóan nagyon hiányosak, illetve számunkra semmitmondóak voltak az utalások. Például: *a piros iskola 5. osztályába jár. Vagy: felvették a Móra Ferenc szakközépiskolába.* Mivel csupán a feljegyzések tört része volt friss, nem lehetett kideríteni, hogy az illető jelenleg mit csinál: Tanul? Dolgozik? Ha igen: hol teszi mindezt? Ha nem: mit csinál helyette? Fontosnak tartottuk volna kideríteni, hogy a gondozásban részesülők között milyen arányban vannak olyanok, akiknek a szülei is állami gondozottak voltak, vagyis mekkora azok aránya, akiknek a sorsa generációkon át ismétlődik. Erre vonatkozólag is nagyon kevés információt kaptunk: csupán 15 esetben derült ki, hogy az anya, és 4 esetben, hogy mindkét szülő állami gondozott volt, feltételezésünk szerint a valós arány ennél lényegesen magasabb, ezért eltekintettünk ennek a területnek az értelmezésétől.

Országos tendenciák

„A gyermekek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló”, 1997. november 1-jén hatályba lépett törvény (továbbiakban: *gyermekvédelmi törvény*), és a vonatkozó 15/1998. (IV. 30.) NM végrehajtási rendelet alaposan megrázta a hazai gyermekvédelmet. A törvény egészen újszerű alapelveket fogalmazott meg, például kimondja, hogy a gyerekeknek joguk van a vér szerinti családjukban élni, és az alapellátás intézményeinek mindent meg kell tenniük azért, hogy a gyerekek ne kerüljenek ki a családjukból. A gyermekvédelmi törvény előírja továbbá, hogy a családjukból mégis kikerülő gyerek nevelőszülőnél, vagy családias jellegű szakellátási intézményben, életkorának és a kor színvonalának megfelelő körülmények között nevelkedjen, az eredeti lakóhelyéhez minél közelebb, és – ha nincs kizáró ok – a családjával minél szorosabb kapcsolatot tartson. A törvény előírja egyebek közt azt is, hogy a gyermekotthonok átalakítását legkésőbb 2002-ig a fenn tartónak be kell fejezni – e sorok írásakor tehát még bő egy év áll az intézmények rendelkezésére!

A gyermekvédelmi törvény életbelépése tehát alapjaiban ingatta meg az érintett intézményeket, pontosabban: alapjaiban ingatta volna meg, ha a gyermekvédelem nem úgy viselkedett volna, mint a mesebeli királyfi, akit hiába marcangol miszlikre a gonosz sárkány, meg- rázza magát, és máris visszaváltozik azzá, ami korábban volt.

Az eredeti koncepció szerint a törvény életbe lépésével az állami gondoskodásba kerülő gyerekek száma először 50 százalékkal, hosszabb távon pedig 2/3-dal csökkent volna, főleg a helyi prevenció és gondozási munka eredményességének következtében. Az utóbbi években, évtizedekben valóban évről évre csökkent a gyermekvédelmi gondoskodás alatt álló kiskorúak száma: 1980-ban 33 000 fő, 1990-ben 25 000 fő, 1997-ben 19 000 fő, 1998-ban 19 500 fő, 1999-ben pedig 18 600 fő. Egyrészt a csökkenés a törvénytől függetlenül is bekövetkezett (sőt, 1998-ban a törvény szándékával ellentétben nőtt), másrészt azt is figyelembe kell venni, hogy az utóbbi időszakban jelentősen csökkent a magyarországi kiskorúak száma is, vagyis a relatív csökkenés még kisebb: 1980-ban tízezer azonos korú lakosra 120,9 állami gondoskodásban részesülő kiskorú jutott, 1990-ben 103,0, 1998-ban 91,4, 1999-ben pedig ismét valamivel több: 94,1. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a kiskorúak arányának csökkenésével vagy stagnálásával párhuzamosan megnőtt a gondozásban részesülő nagykorúak számaránya: a törvény életbelépését követően ugyanis a gondozás felső korhatára a korábbi 18 éves korról 24 éves korra tolódott ki. Ennek megfelelően 1990-ben még csak 210 nagykorú élt a rendszerben, 1998-ban már 3400 (az érintett korosztály 29 százaléka), 1999-ben pedig 3900 (az érintettek 34 százaléka)!⁵

⁵ Forrás: Tájékoztató a család-, gyermek- és ifjúságvédelemről. A Népjóléti Minisztérium (később: Szociális és Családügyi Minisztérium) éves statisztikai jelentései, valamint a Statisztikai évkönyv vonatkozó példányai.

Általános tapasztalatként elmondható, hogy a gyerekek jelentős hányada idős korban kerül be az intézményhálózatba, sok időt tölt ott, és késői életkorban hagyja el az intézményeket. A késői bekerülés, valamint a visszakerülés nehézsége a magyarázata a rendszerben élők „előregedésének”: 1990-től folyamatosan, évről évre az állami gondoskodásban részesülő kiskorúaknak körülbelül a fele 12 évesnél idősebb! 1999-ben a 18 600 állami gondozott kiskorúból 9400 volt 12 évesnél idősebb, és ha hozzájuk számítjuk a 3900 nagykorút is, akkor megállapíthatjuk, hogy a rendszerben lévőknek csaknem 60 százaléka 12 évnél idősebb!

Egyelőre ugyancsak nem sikerült megemelni a nevelőszülőnél elhelyezett arányát. Míg az utóbbi évtizedekben egészen a kilencvenes évek közepéig folyamatosan nőtt ez az arány (1980-ban az összes nevelt 25 százaléka élt nevelőszülőnél, 1990-ben 34 százaléka, 1995-ben 42 százaléka, 1997-ben pedig 46 százaléka), addig az utóbbi két évben bizonyos csökkenés tapasztalható (1998-ban: 42 százaléka, 1999-ban pedig 40 százaléka). Az utóbbi tíz évben nem változott jelentősen az engedélyezett örökbefogadások száma sem (évi 850 és 1000 között ingadozott).

Érdekes képet mutat a gyámhatóságoknál nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúak számának alakulása is: 1990-ben 175 ezer veszélyeztetett kiskorút tartottak nyilván, 1997-ben már 420 ezret, 1998-ban 380 ezret, és 1999-ben csak 299 ezret. A számok tehát azt sugallják, hogy egyre kevesebb veszélyeztetett kiskorú van hazánkban, holott az egyéb tapasztalatok ennek éppen az ellenkezőjét mutatják. A nyilvántartott veszélyeztetett kiskorúakra vonatkozó adatok semmiképpen nem fedik a valódi arányokat, ugyanis a veszélyeztetettség megállapítása erősen szubjektív. Gyámhatóságokként, de akár hivatalnokként is más-más gyakorlatot követnek, máshol húzzák meg a határt elit környezetben, és máshol a lumpenek által sűrűn lakott településeken, városrészekben.

A bekerülés körülményei

Előjáróban hangsúlyoznunk kell azt a közismert tényt – melyről azonban gyakran megfeledkezünk –, hogy a gyerekek családi közösségből való kiszakítása önmagában is minden esetben személyiségkárosító esemény, függetlenül attól, hogy az milyen életkorban történik. Természetesen másképpen sérül az, akit születésekor anyja a kórházban hagyja, első életéveit csecsemőotthonban tölti, majd óvodásotthonba kerül, később nevelőszülőkhöz, aztán egy gyerekotthonba, majd a deviáns gyerekek gyűjtőhelyeként funkcionáló, speciális intézménybe, és másképpen sérül, akinek apja alkoholista, bűnöző életet él, az anyja prostituált, és akivel senki nem törődik, hacsak azt nem tekintjük törődésnek, hogy az apja részegen a falba veri a fejét, meg rugdossa, esetleg megerőszakolja. Megint másképp sérül az, akinek 14 éves korában a szülei elválnak, és akit ezután egymás zsarolására

használnak fel, egyébként felesleges nyűg a család nyakán, melynek következtében a korábban jó magaviseletű gyermek csavarogni kezd, feltör néhány autót, rászokik az alkoholra és a drogra.

Jelen dolgozatunknak nem tárgya, hogy azt a lélektani hatást elemezze, amely a családból kiszakadó gyerekeket éri, hiszen ennek a témának gazdag szakirodalma van, azt azonban közvetve és közvetlenül is tapasztaltuk, hogy a mindennapi pedagógiai munka során nem érvényesül ez a lélektani szemlélet. A gyerekekkel foglalkozó felnőttek a konkrét magatartási problémákat észlelik, azokra próbálnak reagálni, azokat kísérik meg kezelni – jól, rosszul –, és elmarad a háttér feltárása, a magatartási probléma kiváltó okainak kezelése. Különben hogyan fordulhatna elő, hogy a 8 éves ágyba vizező kislány pedagógiai véleményében a gyógyszeres kezelés szerepel, a pszichoterápiás kezelésre viszont nincs utalás? Hogyan fordulhatna elő, hogy a több csecsemőotthont, gyerekotthont, nevelőszülőt megjárta, 16 éves fiú agresszív magatartását fegyelmi tárgyalással, büntetések kiszabásával próbálják visszaszorítani, és nem az agressziót kiváltó okok feltárásával? Hogyan fordulhatna elő, hogy számos intézményben nincs pszichológus, gyógypedagógus, fejlesztő pedagógus?!

Az első bekerülés időpontját közel ezer (966) fő esetében sikerült felkutatni: a jelenleg gyermekotthoni ellátásban részesülők majdnem tizede közvetlenül a születésekor került gondozásba, mintegy harmada pedig hároméves kor alatt. Csak utalnánk arra a pszichológiai közhelyre, amely arra vonatkozik, hogy milyen károsodást szenved a személyiség, ha az első három életévében nincs mellette stabil anyaszerpet képviselő személy, illetve hogy a csecsemőotthonoknak milyen hospitalizáló hatása van. A jelenlegi gyermekotthoni ellátásban részesülő kiskorúak *egyharmada* részesült ebből az élményből!

A gondozottak 7,7 százaléka 15 éves kora után került el otthonról, és tegyük hozzá, többnyire magatartási problémák miatt. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a csavargó, drogozó, játékgépező, bűncselekményeket elkövető serdülőkkel a gyermekvédelmi rendszer nem tud mit kezdeni, beutalásuk sokkal inkább a szülők lelkiismeretének megnyugtatóként, az alapellátás tehetetlenségének beismeréseként szolgál. A változás annyi, hogy a csavargó fiatal nem a szüleitől, hanem az intézetből csavarog, a drogozó intézeti lakóként drogozik, az autófeltörő intézetisként töri fel az autókat – a különbség csak annyi, hogy a gyerekotthonban kisebb a kontroll, mint otthon, viszont több a potenciális partner. A dokumentumokból egyértelműen kitűnik, hogy a deviáns, súlyos magatartásproblémás fiatal, azáltal hogy kiemelték a szülői környezetből, továbbra is folytatja korábbi életmódját, sokszor már az első nap megszökik, és gyakran csak névleg szerepel az otthon létszámában. Az adatgyűjtés időpontjában 64 fő volt tartós szökésben – ebből 34-en az átmeneti otthonból –, 22 személynél szerepelt a gyakori, 20-nál az időnkénti szökés. Ezeknél az iratanyagokban szereplő adatoknál a valós szökések és engedély nélküli távollétek száma jóval magasabb lehet.

Az iratanyagok között meglepően kevés környezettanulmány sze-

repelt, a meglévő néhányból azonban szinte kivétel nélkül külvárosi, elhanyagolt lakások, lumpenkörnyezet, szegényes bútorzat, kosz, rendtelenség, túlszűfoltosság köszön vissza. A közüzemi szolgáltatásokat gyakran már kikapcsolták, ugyancsak gyakori a jogcím nélküli lakás-használat és a lakásfoglalás. Sokszor szinte kideríthetetlen, hogy kik élnek a lakásban, mert a rokonok, a hajdani és jelenlegi élettársak, az alkalmi partnerek, ivócimborák kusza összevisszaságban vannak jelen. Ugyancsak sok esetben kideríthetetlen, hogy milyen anyagi forrásokból tartja fenn magát a család. Általában az egyetlen, legfőbb bevételt a családi pótlék jelenti, esetleg a munkanélküli járulék, vagy az önkormányzati segély. A lakáshelyzetre és a jövedelmi viszonyokra vonatkozólag nem sikerült annyi hiteles adatot gyűjteni, hogy érvényes, számszerűsíthető kimutatást tudnánk végezni – de a megismeretek és az egyéb tapasztalatok alapján bátran leszögezhetjük, hogy elenyésző azoknak a gyerekeknek a száma, akik nem nagyon szegényes lakáskörülmények közül, illetve nem alacsony jövedelmű családokból kerültek volna ki.

Tipikus sorsot világít meg az a 16 éves lány, aki így mesélt a családjáról:

„Anyukám beteg volt, több élettársa is volt, nem volt jó a családi légkör. Sokszor megvert benniünket, volt hogy az utcán aludtunk. Albérletben laktunk, legalább 15-20 albérletünk volt. Szörnyű volt, a víz sose volt bevezetve. Általában szoba-konyhás albérletek voltak, de víz soha nem volt. Apukám hároméves koromig élt velünk, kőműves volt, inni kezdett, elment tőlünk. Anyukám fonógyárban dogozott, leszázalékolták, aztán a férfiak jártak hozzá. Volt egy élettársa, egy tűzoltó, akivel két évig élt együtt, a többiekkel egy-két napig. Volt, amikor jó volt otthon a légkör, de aztán mindig jött egy élettárs. Semmit nem csinálhattam, nem törődtek velem. Az iskolában a többi gyerek hozta a jó cuccokat, de én nem kérhettem semmit. Alkalmazkodnom kellett, csendben kellett maradnom, mert különben megverték. Egyszer elszöktem. Jött egy élettárs, féltem tőle, szeretkeztek. Elmentem a rendőrségre, nem hittek nekem, mondták, hogy menjek haza! Otthon aztán jól megverték!”

A szülők egymáshoz viszonyított státusát tekintve idézhetjük az egyik gyermekotthon vezetőjének szavait, aki szerint a gyerekek maximum 1-2 százaléka származik olyan családból, ahol az édesapa és az édesanya is első házasságban és együtt él. A válás, különélés, élettársi kapcsolat annyira mindennapos, hogy a dokumentumok többnyire fel sem tüntetik. Összességében 287 alkalommal találtunk egyértelmű utalást erre vonatkozólag, amelyből a szülők válása, különélése, élettársi kapcsolata a legjelentősebb tétel. Húsz esetben találtunk utalást arra, hogy a gyermeknek képzelt apát jegyezték be az anyakönyvébe, és van négy olyan esetünk is, amikor az örökbefogadó szülők később elváltak, külön költöztek.

Sajátos csoportot alkotnak a külföldi szülők (összesen 31 ilyen esetet regisztráltunk), akik szinte valamennyien román állampolgárok:

turista útlevéllal vagy menekültként érkeztek, és a gyerekeket többnyire közvetlenül a szülés után a kórházban hagyták. A szülők többsége ismeretlen helyen tartózkodik, zömük visszament Romániába, minden kapcsolat megszakadt velük. Az egyik kislányt román csecsemőotthonból vették ki a szülei, akik áttelepedtek Magyarországra, és itt beadták gyermekotthonba. Egy másik fiút az 1989-es események után üdülni hoztak hazánkba, itt örökbefogadó szülőket toboroztak a gyerekek számára, őt is örökbe fogadták, de néhány év múlva megromlott a kapcsolatuk, azóta a fiú 3 különböző nevelőszülőnél élt, jelenleg az egyik gyermekotthonunk lakója. Egy másik gyermek is ugyanebben az évben került hozzánk, őt is örökbe fogadták, de az ő édesanyja nem tűnt el a képből, sőt többször megjelent, pénzt követelve a gyerekéért: „Ingyen senki nem adja oda...!”

A külföldi illetékességű gyerekek másik csoportja szülő nélkül érkezik, 15–18 évesen, közöttük is van jó néhány romániai, akik prostitúcióból, bűnözésből tartják fel magukat, de vannak afrikai menekültek is, akik általában iratok nélkül szöknek át a határon, céljuk valamelyik nyugati országba menekülni. Közülük csaknem mindenki csupán papíron létezik a nyilvántartásban, hiszen általában már érkezésük napján eltűnnek, a nyilvántartásból viszont csak nagykorúságuk elérése után lehet törölni őket. Az egyik lányt például, aki Libériában született, elrabolták a szüleitől, elhurcolták Nigériába, ahonnan megszökött. Élt Marokkóban, Olaszországban, Magyarországra 1997-ben érkezett, azóta ismeretlen helyen tartózkodik, nagykorúságáig még több mint egy év van hátra.

A válások, különélések mellett gyakran előfordul, hogy a szülők egyike, vagy mindkét szülő elhagyja a családját. A beutaláskor összesen 322 konkrét esetet találtunk, amelyben vagy mindkét szülő, vagy az egyik hátat fordított a gyerekeinek. Összességében az esetek felében az anyák tűnnek el, az apáknak körülbelül az egyötöde, a többi esetben pedig mindkét szülő. Az egyedül maradt anyák inkább vállalják egyedül is a neveléssel járó terheket, míg ha az apákkal történik mindez, ők hajlamosabbak arra, hogy – például munkájukra hivatkozva – intézetbe adják a gyereket.

A mintában szereplő gyerek körülbelül tizedének a beutalás időpontjában már vagy az egyik, vagy pedig mindkét szülője meghalt, gyakran a beutalás indoka éppen a szülők halála volt: az esetek 54 százalékában már nem élt az apa, 38 százalékában az anya, 8 százalékában pedig mindkét szülő meghalt. Ilyen szempontból a legtipikusabb korosztály a 7–14 év közöttieké, az összes szülőhalál 50 százaléka őket érinti.

Jól jellemzi a családi hátteret a szülők bűnöző életmódja: 125 olyan gyereket találtunk, akinek a szülei már voltak börtönben vagy előzetesben: ebből a szempontból főleg az apáknak van főszerepük (76 fő), de számottevő az a 15 fő is, ahol mindkét szülő megjárta már a börtönt. Az életkori megoszlás szempontjából különösen kiemelkednek azok a családok, ahol a gyermek 3 éves kora alatt kerül gondozásba: közülük 54 családban fordult elő, hogy a szülőket szabadságvesztésre ítélték vagy előzetesben vannak.

Összesen 361 alkalommal találtunk egyértelmű utalást arra, hogy ki kezdeményezte a gondozásba vételt, és az estek zömében (43,5%) az anyák a kezdeményezők. Rögtön a második helyen a rendőrség áll, az ő szerepük különösen a lányoknál jelentős (az összes kiskorú 12 százaléka, az összes lány 15 százaléka), és ugyancsak a lányok közül kerülnek ki jelentősebb számban azok is, akik maguk kezdeményezik az intézeti elhelyezést (az összes kiskorú 8 százaléka, az összes lány 11 százaléka). Az apák kezdeményezésére az esetek egytizedében kerül sor (ők is inkább a lányok elhelyezését kérik), az iskola, óvoda kezdeményezése viszont inkább a fiúknál hangsúlyos: alighanem a nehezebb kezelhetőség miatt.

Az életkor előrehaladtával az anyák szerepe a beutalás kezdeményezésében csökken (míg a 3 évesnél fiatalabb korcsoportban 53%, addig a 15 évnél idősebbek között csak 5%), ugyanakkor a kiskorú saját kezdeményezésének szerepe nő: a 15-18 éves koruk között bekerülőknél majdnem a fele (43%) saját maga kezdeményezte a bekezdést! Az apák, valamint a rendőrség szerepe főleg a közép-korosztály, vagyis a 4-14 évesek között a legjelentősebb.

A vizsgált dokumentumok közül 721 alkalommal találtunk olyan adatot, amely az első beutalásért a szülőt teszi felelőssé, és 244 alkalommal hibáztatják a kiskorút. (Természetesen előfordult, hogy mindkét félt megnevezték.)

A szülői felelősség közül a leggyakrabban előforduló motívum az alkohol: az okok közül egyharmadnyit tesz ki a túlzott alkoholfogyasztás, és az ebből (is) eredő agresszió! Az alkohol a maga természetes módján van jelen a családok mindennapjaiban: nemcsak az apa iszik, hanem az anya is, de iszik az idősebb testvér, a nagyszülő, a szomszéd, a rokonok, gyakran a gyereket küldik italért, és gyakran iszik maga a gyerek is. Az agresszív magatartás – beleértve a szexuális agressziót is – csaknem ugyanolyan súlyal van jelen az okok között, mint az ivás; a két jelenség szoros korrelációját nem kell különösebben taglalni. Nem szükséges tételesen felsorolni az agresszió sokféle fajtáját sem, hiszen ez a terület a média egyik kedvenc terepe – a felnőttek nem válogatnak az eszközökben, amikor egymást vagy a gyerekeiket verik, kínozzák. Az egyik 10 éves fiút 6 éves koráig, amíg intézetbe nem került, az apja szexuálisan bántalmazta, és amikor az édesanyjának elpanaszolta a sérelmét, az asszony jól megverte. Az egyik kislánynak az apja kiirtotta az egész családot: megölte a kislány anyját és a két idősebb testvérét is.

A beutalási okok között az alkoholon és az agresszióon kívül hasonló hangsúllyal van jelen a kedvezőtlen lakáshelyzet, illetve hajléktalanság (összességében 36 százalék!). Lakás címén a legváltozatosabb formák szerepelnek az anyagokban: a fészertől kezdődően a fáskamráig, a szufnitól a fűtetlen, világítás nélküli, ablaktalan raktárhelyiségig. A lakás nélküli, hajléktalan családok hol ismerősnél, hol rokonnál húzzák meg magukat, vándorolnak egyik helyről a másikra, míg végül minden lehetőséget kihasználva a szülők az utcán vagy a hajléktalan szállón találják magukat, a gyerekek pedig a GYIVI-ben.

Az alkoholhoz, agresszióhoz és a kedvezőtlen lakáshelyzethez tár-

sul a következő fontos tényező: a munkanélküliség, a stabil munka hiánya. A fenti négy, vezető ok mellé továbbiak csatlakoznak: a kedvezőtlen szociális helyzet, az egészségügyi problémák, a zaklatott idegállapot, a kórházi kezelés, az öngyilkossági kísérlet, s mindezeket tetőzi, hogy időközben felbomlanak a párkapcsolatok. Mindezek együttese kilátástalanná teszi a szociális munkások, családgondozók, nevelési tanácsadók munkáját, és valóban nem marad más lehetőség, mint a gyerekek kiemelése a családból, és annak beismerése, hogy a visszahelyezésre nagyon kevés az esély. Kevés az esély, mert egyszerre kellene lakást, munkát, házasársat, kiegyensúlyozott lelkiállapotot, reális életcélokat adni, ugyanakkor le kellene szoktatni az alkoholoról, meg kellene szüntetni a bűnöző mentalitást, vagyis varázsütésszerűen kellene megváltani azokat az embereket, akik nem kérnek a megváltásból – és akiknek a gyerek már csak nyűg a nyakukon!

A több mint ezer anyagból elővillant néhány tragikus sors, olyan embereké, akik valóban önhibájukon kívül kerültek reménytelen helyzetbe, és akiken – ha nehezen is – de lehetne segíteni. Közéjük sorolnám például azt a trolibuszvezető nőt, aki egyedül nevelte a gyermekét, s eközben halálos közúti balesetet okozott, amiért 2 év szabadságvesztésre ítélték. A fogházbüntetés idejére a lánya intézetbe került, de időközben az anya elveszítette a lakását is, és hajléktalanként szabadult.

A hajléktalanok között újra meg újra előbukkantak olyan események, melyek során az egyébként szerény életszínvonalon, de átlagos körülmények között élő, ám jogi ügyekben kevésbé tájékozott családok lakásmaffiák áldozataiként válnak hajléktalanná. A lakásnak egyébként is nagy szerepe van a család végleges lecsúszásában: amíg van lakás, van remény a megkapaszkodásban, de ha a lakás elvész, ez a remény egyre tűnékenyebb. A gyermekvédelmi törvény kimondja, hogy pusztán szociális okok miatt nem lehet kiskorút kiemelni a családból. A kérdés tehát kézenfekvő: *a lakáskérdés nem szociális probléma-e?*

Az intézetbe kerülést, mint említettem, mindenképpen traumatikusan, büntetésként élik meg a gyerekek. Ráadásul a hatóságok mindent megtesznek a trauma fokozásáért: gyakran váratlanul, például az iskolából viszik el őket, arra sem engedve időt, hogy személyes holmijaikat magukkal vigyék, elköszönjenek barátaiktól, saját állataiktól.

Egy 18 éves fiatalember így emlékezik vissza arra, amikor nyolcévesen intézetbe került:

„Iskolában voltam, felhívtak az igazgatóhoz, ő elmondta, hogy mi fog történni, hogy elváltasz a szüleitől és elvisznek egy nevelőotthonba. És akkor várnom kellett vagy két órát, és utána jött egy autó, és elvittek. Először nagyon rossz volt. Inkább azt mondom: az a nap volt rossz. Mert éreztem az elszakítást, tehát tudatában voltam, hogy mi történik velem, de most már örülök, hogy így történt. De csak az első nap volt a rossz,

MAGYAR VALÓSÁG

amikor a GYIVI-be kerültem. Utána folyamatosan kezdtem megszokni, és kezdtem valahogy megszeretni."

Egy 12 éves lány, aki egy évvel ezelőtt került intézetbe, így élte meg mindezt:

„Otthon voltam, amikor jöttek ki a tanácstól a rendőrök. Apukám nem volt otthon, de elmentek érte a rendőrök, mert alá kellett írni a papírt, hogy elvisznek. Nem tudta, mit ír alá, csak amikor felolvasták neki. Egyedül voltam otthon. A testvérem, Irénke, iskolában volt. Margit, a nagyobb testvérem meg nem volt otthon, ő már intézetben volt. A rendőrök pedig minket bevitték, engem otthonról, Irénkét pedig az iskolából. Azt mondták, egy évig kell itt lennem, de most meg azt mondják, hogy még tovább."

Jól példázza az otthoni és az intézeti élet különbségét az a 14 éves fiú, aki így fogalmaz:

„Otthon a környéken ismertem az összes bogarat, hangyát, mindent. Ott, ha végigmentem az utcán, a kutyák meg se mukkantak. Köszöntem nekik, rendesen, rutinosan. Itt meg, ha kilépek a kapun, megesznek a kutyák...!"

A szülők egy része foggal-körömmel ragaszkodik a gyerekéhez, a hatóság elől elrejt, elszökteti, és gyakran csak erőszakkal, rendőri segítséggel lehet érvényt szerezni a beutaló határozatnak. A beutalást ezek a szülők átmenetinek tekintik, csupán helyzetük rendezéséig „adják be” a gyereket: innen a nevelőotthonos gyerekek sajátos öndefiniálása: „zacisok vagyunk”. Helyzetük ahhoz a télkabáthez hasonlít, amit a család átmeneti pénzzavarában bead a zálogházba, mondván, hogy nyáron úgyszincs szükség rá, majd ha lesz pénzünk kiváltjuk – és olykor előfordul, hogy rájönnek, nincs is olyan nagy szükség a megunt télkabátra, és bent felejtik örökre.

A családok, túllépve a kezdeti megrázkódtatáson, amit gyermekük elvesztése után megélték, lassan kezdenek kibékülni a helyzettel. A verbalitás szintjén folyamatosan hangsúlyozzák, hogy csupán átmeneti állapotról van szó, a gyereket – és önmagukat is – azzal hitegetik, hogy rövidesen végleg kiveszik. A „probléma” azonban csak nem akar megoldódni, sőt egyre újabbak jelentkeznek, és a család kezdi megszokni, hogy a gyerek intézetben van, a szülők lassan „rászocializálódnak” erre a helyzetre, rájönnek, hogy egy jelentős gondot levettek a vállukról. A második, harmadik, sokadik gyereküket már lényegesen nagyobb rutinnal viszik a gyámhatóságra, egyre tovább növelve a kiváttatlan zacicédulák számát. A nagykorúság környékén aztán gyakran előkerülnek az elfelejtett cédulák: az összegyűlt családi pótlék és árvajáradék olykor tetemes összeget elérhet, ilyenkor felbukkannak a szülők, ismerősök, a soha nem látott rokonok, valamennyien azzal a szándékkal, hogy segítsenek elkölteni azt a summát, amellyel a tapasztalatlan fiatal rendelkezik. Hallottam olyan szülőről is, aki így gondolkozott:

„A nagyobbik fiam hozott az államtól ötszázezret, beadom a kisebbet is, az is kap majd valamennyit!”

Az első állomás az átmeneti otthon, minden út azon keresztül vezet. Ugyancsak az átmeneti otthonban parkolnak azok is, akik nevelőszülőktől, esetleg örökbefogadó szülőktől kerülnek vissza, és további sorsukra várakoznak. Nem feladatom, hogy az átmeneti otthonok működését mélyebben elemezzem, csupán az iratanyagokból kitűnő, néhány fontosabb szempontra hívnám fel a figyelmet. Az első, talán legfontosabb szempont, hogy mi történik a gyerekekkel az átmeneti otthonban. Erre vonatkozólag az iratanyagokban jobbra közvetett információk vannak: a gyerek bekerül egy meglehetősen gépies, szabályozott világba, ahol megvizsgálják egészségügyi, pedagógiai, pszichológiai szakemberek, megfigyelik a magatartását, regisztrálják a reakcióit. Ennél is fontosabb azonban, hogy itt találkozik először a nevelőotthonos értékrenddel, mégpedig az értékrend felnőtt és gyermek értelmezésével egyaránt. A felnőtt értékrend egyértelmű: viselkedj jól, legyél csendes, illedelmes, vagyis minél előbb illeszkedj be, fogadd el a házirendet és a napirendet, akkor nem lesz bántódásod. (A TEGYESZ-ben született pedagógiai feljegyzések vissza-visszatérő motívumai ezek, melyek közül a gyors beilleszkedés számít a legpozitívabbnak.) A felnőtt világhoz való alkalmazkodásnál is fontosabb azonban, hogy itt találkozik először a többi gyerekkel, itt ismerkedik meg az iratlan szabályokkal, azokkal az alapszabályokkal, amelyeket be kell majd tartania. Ez a tanulási folyamat a felnőtt világ által teljesen kontrollálatlanul zajlik, a pedagógusoknak csupán sejtéseik lehetnek. Egy-egy nagyobb botrány kell ahhoz, hogy felszínre kerüljenek a brutalitások, megaláztatások, beavatások – a botránnyok elültével azonban a háttérben tovább folyik mindez. Nem is történhet ez másként, hiszen együtt vannak a zárkózott, bepisiló nyolcévesek, és a prostitúción, drogozáson kapott tizenhat évesek. Együtt vannak azok a gyerekek, akik a családjukat még soha nem hagyták el, óvodába, iskolába sem jártak, azokkal a nagyvagányokkal, akik külföldről szöktek át, és azokkal is, akik hónapok, esetleg évek óta parkolnak itt, mert a gyermekvédelem rendszerében nincs adekvát gondozási forma számukra.

A törvény szerinti maximum 30 napos átmeneti otthoni elhelyezés időtartamát az esetek zömében nem lehet tartani, nem ritka a féléves, vagy az annál is több várakozás. Az adatfelvétel időpontjában a mintánkban szereplő átmeneti otthonok lakója közül 3 hónapnál kevesebb ideje csupán 51 fő tartózkodott ott, a többiek ennél lényegesen hosszabb idő óta. Tudjuk, hogy az átmeneti otthonok lakói közül sokan csupán papíron léteznek (a 110 főből 34-en tartós szökésben voltak), de ha őket leszámítjuk, még akkor is marad bőven „elszámolni való”.

Az intézményrendszerben megtett út

A gyermekvédelem rendszerébe kerülő fiatalok társadalmunk egyik legkiszolgáltatottabb rétegét képezik.⁶ Kiszolgáltatottak egyrészt a saját szüleiknek: korábban tőlük függött, hogy kaptak-e enni, tudtak-e tisztálkodni, járhattak-e iskolába, milyen szellemi és fizikai környezetben éltek, de kiszolgáltatottjai magának a rendszernek is: az ifjúságvédelem a maga nehézkes, bürokratikus mechanizmusával könnyedén bedarálja az érdekérvényesítő háttérrel nem rendelkező gyermekeket. Mivel hálózatunk erősen személyfüggő, egyáltalán nem mindegy, hogy a sors pillanatnyi szeszélyétől függően hová kerül: milyen körülmények, milyen értékrend közé. Az otthonról elkerülő gyermek nagyon gyorsan megtanulja, hogy sorsának nem alakítója többé, hanem elszenvedője, életének további alakulása elsősorban nem tőle függ, hanem a számára láthatatlan, titkos erők alkujának eredményétől.

Formális fórumok természetesen rendelkezésre állnak szép számmal, hiszen vannak elhelyezési értekezletek, csoportgyűlések, diákönkormányzatok, van a gyermeknek hivatásos gyámja, eseti gondnoka, családgondozója, a csoportnak van nevelője, az intézetnek pszichológusa. Azonban hogy mindezek a szereplők mennyire képzettek, elkötelezettek, odafigyelők, hogy milyen értékeket tartanak fontosnak, mit követelnek a gyerektől, hogyan reagálnak a különböző magatartási megnyilvánulásaira – nos ezek a tényezők szubjektívek, változók, kiszámíthatatlanok, kontroll nélküliek.

Szeretnénk hangsúlyozni azt a mindenki által ismert tényt, hogy a stabil értékrend hiánya, amelyhez a gyermek alkalmazkodni tudna, komoly szocializációs sérüléseket okoz, és a deviáns viselkedés kialakulásának egyik legfontosabb kiváltója. Az a gyermek, aki élete első valahány évét szüleivel töltötte, a legelső mintákat tőlük kapta, alapvetően más értékekkel találja magát szemben az átmeneti otthonban, és megint másokkal abban a közegben, ahová „véglegesen” kerül. Ha a nevelőszülő a kemény fizikai munkát tartja fontosnak, akkor azzal kellene azonosulni, ha a gyermekotthonban a vallásos nevelésre helyeznek hangsúlyt, akkor vallásos mintát kap, ha új nevelő érkezik, hozzá kell alkalmazkodni, ha áthelyezik másik csoportba, másik intézetbe, akkor bizony előről kell kezdenie az igazodást. Ráadásul a háttérben ott van a család: hol erősebb, hol gyengébb visszafogó erőként, változó biztonsági tartalékként.

Az említett ombudsmani jelentés is kiemelten foglalkozott a fluktuációval, amely különösen a lakóházas otthonokban okoz nehezen feldolgozható sérülést a gyermekekben, hiszen azokon a helyeken sokkal intimebb együttlét alakul ki a gyermek és felnőtt között, mint például a nagylétszámú gyermekotthonokban. „Ezek a gyerekek, akik – bármilyen okból – egyszer már elvesztették családjukat, ezt követően sorozatosan élik át a »szülő« elvesztését. (...) Ezekben a helyze-

⁶ Vidra Szabó Ferenc: Olvasás-kultúra? Gyermek- és Ifjúságvédelem, 1991/2. sz.

tekben azt tapasztaltam, hogy a gyermek – akinek senki nem nyújt segítséget az újabb veszteség feldolgozására – konokká válik, az új nevelőt ellenségnek tekinti (»miatta ment el az, akit szeretett«), egyre inkább magába fordul, és beilleszkedési esélye rohamosan csökken. Nagyon kevés olyan nevelő van, aki kellő szakértelemmel és türelemmel bír ahhoz, hogy ezt a – gyakran hónapokig tartó – ellenszenvet, harcot megvívja, és eljussanak oda, hogy elfogadják, megszeressék egymást.”

Meg kell állapítanunk, hogy a jelenlegi gyermekotthoni struktúra nem alkalmas a gyermekek értékzavarainak korrigálására. Az intézetben felnövekvő gyerekek kettős értékvilágban élnek, kettős értéktudatuk alakul ki. A *formális mezőben* jelennek meg az intézmény vélt és hirdetett eszméi: szeretet, közösségiség, becsületesség, önfeláldozás, vallásos hit stb. A *formális világ* ebből következően meglehetősen szürke, sematikus, viszont feladatrendszere könnyen teljesíthető, törvényei jól átláthatóak, könnyedén megtanulhatóak. Az *informális mezőben* a mélyben lappangó, ám valóságosan működő normák, törvények, erőviszonyok és működési szabályok bújnak meg. Az *informális világ* nehezen megragadható, szabályait olykor csak áldozatok árán lehet elsajátítani, ezzel együtt nagyon összetett, izgalmas, élményszerűen átélhető.

Mind a felnőttek, mind a gyerekek többsége játszi könnyedséggel lavírozik a két dimenzió között. Ha valaki mégis összekeveri a formalist az informálissal, arra súlyos büntetés vár. (Ilyen helyzet az, ha valaki például egy értekezleten szóvá tenné – amit egyébként mindenki tud –, hogy X vagy Y kolléga hazaviszi a vacsorából megmaradt, lejárt szavatosságú joghurtot. Vagy ha a tapasztalatlan kisgyerek arra hivatkozva nem adna az idősebbnek a cigarettájából, hogy neki magának is kevés van...!) Az intézeti évek alatt – miközben látszólag nevelés folyik – titokban állandóan összekacsint a felnőtt a gyerekekkel: mindketten tudjuk, hogy amit mondunk, azt egészen másként kell gondolni. A kettős értékvilág veszélye főleg abban rejlik, hogy miközben a gyerek látszólag alkalmazkodik a formális elvárásokhoz, nem vizsgálja felül, és főként nem adja fel korábbi értékrendjét, hanem az *informális szférában* tovább gyakorolja és erősíti azt. Ebből következik, hogy a sikeres intézeti „karriert” befutó gyerekekben nagyon jó alkalmazkodókészség fejlődik ki, és az ilyen gyerek látszólag jól beilleszkedőnek, könnyen kezelhetőnek tűnik.

Néhány év alatt el lehet sajátítani az alkalmazkodás tudományát, meg lehet tanulni az erőviszonyok gyors felmérését, a zökkenőmentes beilleszkedést. A rutinos nevelőotthonos fiatal jól érti a metakommunikációt, egy pillanat alatt képes felmérni, hogy mit várhat a környezetétől, hogy kinek hol van a gyenge pontja, hogyan lehet a felnőtteket egymás ellen kijátszani, kit lehet megszarolni. Ez a tudomány általában nem marad holt tőke, gyakorlására számtalan lehetőség kínálkozik, alkalmat szolgáltatva a korábbi sérelmek törlesztésére, a felnőtt világ ármánykodásának visszavágására.

Az iratanyagokból nem lehet mindig egyértelműen kideríteni valamennyi megélt változást, sokszor csak mintegy mellékesen derül ki

valamelyik feljegyzésből, hogy az illető melyik otthonban járt, volt-e nevelőszülőnél, volt-e örökbefogadott. A rendelkezésre álló adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a gyermekotthonok lakóinak csaknem egytizedét (összesen 88 főt) a szülei korábban már kivették a gondozásból, majd újra visszakerültek, sőt heten két alkalommal is megjárták ezt az utat. Az esetek zömében a hazakerülés nem volt hosszú életű, hiszen rövid idő alatt kiderült, hogy a gyerek nem tud visszailleszkedni korábbi környezetébe, vagy a család nem tudja őt befogadni, ezért sokszor néhány hét, esetleg néhány hónap múlva a szülő – immár „megtanulva” a hivatalos eljárás menetét – ismét beadja őt a zálogházba. A hazakerülő gyerekek zöme (77 százaléka) két évnél rövidebb időt töltött el családi környezetben, ezen belül azoknak az anyáknak, akik egy évet sem voltak otthon 42 százalék!

A második visszakerülést elsősorban a szülők kezdeményezik (az esetek 70 százalékaiban), csupán a kiskorúak egyötöde szeretne önmagától visszatérni, és a hivatalos szervek szerepe teljesen eltörlődik: az intézmények úgy gondolják, hogy amikor eredetileg beutalták a gyereket, akkor minden tőlük telhetőt megtettek. A második bekerüléskor feltárt okok között is a felnőttek agresszív viselkedése, alkoholizmusa, illetve az anya eltűnése vezet, de közvetlenül ezután a kiskorú magatartási és iskolai problémája, csavargása következik.

Furcsának találjuk, hogy a szülőtől, nevelőszülőtől visszakerülő gyerekek közül csak minden második érkezik vissza eredeti intézetébe. Miután kizártuk azokat a lehetőségeket, amikor az életkor előrehaladtával nem is kerülhetett volna vissza eredeti helyére (például a csecsemőotthonba), 56 olyan esetet találtunk, amikor elvileg visszatérhetett volna, de csupán 19 alkalommal fordult ez elő, 37 alkalommal viszont más otthonba került a gyerek.

A megvizsgált 1116 esetből 703 alkalommal találtunk egy váltást, vagyis a jelenleg gyermekotthonokban élő kiskorúaknak majdnem 40 százaléka már több áthelyezést is megélt. Ebből 230-an (21%) kettő, 105-en (9%) három, 78-an (7%) pedig négy, vagy annál több áthelyezéssel vettek részt!

A csúcspont az a 15 éves fiú vezet *kilenc áthelyezéssel*, aki két éves korában került csecsemőotthonba, édesanyja italozása, elhanyagoló magatartása miatt. Két csecsemőotthonban, három nevelőszülőnél (az egyiknél két alkalommal is), valamint két korábbi gyermekotthonban élt, míg a jelenlegi gyermekotthonba került. Még hét testvére van, három jelenleg is nevelőszülőknél él, kettő egészségügyi gyermekotthonban, kettő pedig az apánál. A nevelőszülői kihelyezések mindannyiszor a fiú magatartási problémái miatt végződtek kudarccal, de újabb és újabb próbálkozások következtek. A jelenlegi helyszínre 1997-ben érkezett, zaklatott lelki állapotban, a GYIVI-ben született pedagógiai vélemény szerint „ön- és közveszélyesen”. Az eltelt időszakban „beilleszkedése nem volt zökkenőmentes, de nyugtalansága csökkent”.

Majdnem hasonló utat járt be *nyolc áthelyezéssel* az a 17 éves fiú is, aki nem kívánt terhességéből született, s akit édesanyja a születése után csecsemőotthonba adott, ahonnan óvodásotthonba került. Ezután rövid időre hazavitték, de az anya újra nevelőotthonba adta, majd

nyolcévesen ismét magához vette. Most sem volt sokáig otthon: az anyja úgymond nem tudta fegyelmezni. A fiú életében egy vidéki gyermekotthon következett, majd egy diákotthon, végül a jelenlegi, fővárosi nevelőotthonban kötött ki. Az iratanyagból egyértelműen kiderül, hogy a családban a gyerek jelenléte terhessé vált, és hogy az egyébként jó anyagi körülmények között élő anya az állami gondozást fegyelmezési eszközként kezeli. A fiú mindent elkövet, hogy önálló életet tudjon kezdeni. Zárkózott, a felnőttekkel szemben bizalmatlan, de társaival jó a kapcsolata. Az elmúlt nyarat tartós szökéssel töltötte.

Meg kell jegyeznünk, hogy az iratanyagok általában szemérmesen hallgattak az áthelyezések valódi okairól, de nem nehéz felfedezni, hogy a látszólagos indokok mögött gyakran a fegyelmezés elsőbbsége rejlik: a „rosszul viselkedő” gyereket büntetésként helyezik el más-hová, mintegy példát statuálva a többieknek. Jó példája ennek az a 16 éves fiú, aki egy zöldövezeti gyermekotthonból fegyelmi vétsége miatt került át egy olyan gyermekotthonba, amelyik egy forgalmas főút mellett fekszik, annak ellenére, hogy a fiúnak súlyos asztmája van. Hosszas utánajárással sikerült elintézní, hogy egy másik, ugyancsak tiszta levegőjű otthon fogadja, de amikor mindez a próbálkozás az eredeti intézet vezetőjének tudomására jutott, személyes kapcsolatai révén meghiúsította a tervet, és a fiatalember azóta is szívja a kamionok kipufogógázát.

Az átvizsgált iratokban 14 alkalommal találtunk utalást arra vonatkozólag, hogy a jelenleg gyermekotthonban tartózkodó fiatalat korábban örökbe fogadták, ebből négy gyereknél az örökbefogadást időközben felbontották, a többi esetben, legalábbis formálisan, továbbra is fennmaradt az örökbefogadás ténye. Az iratanyagok tanulsága szerint az örökbefogadó szülőtől illetve a nevelőszülőtől való vissza-helyezésekért, áthelyezésekért szinte kizárólag a fiatalat teszik felelőssé: magatartási problémák, agresszív, csavargó, iskolakerülő életmód, a családi kassza megdézsmálása, és főleg a korábbi jó kapcsolat megszűnése miatt. Mindössze négyszer szerepel a lakáskörülmények megromlása, kétszer jellemzőek a nevelőszülők egészségügyi problémái, és csak egyetlen egyszer a nevelőszülő alkalmatlansága!

Egy 14 éves fiú így emlékezik vissza arra a néhány hónapra, amit a nővérével együtt töltött nevelőszülőknél:

„Régebben Anyu mindig jött látogatni. Aztán megígérte, hogy jön, és mégsem jött, vagy órákat késett. És akkor a nővéremmel elhatároztuk, hogy szeretnénk egy nevelőszülőt. És akkor egyszer behívott bennünket Ilonka néni az irodájába, és ott ismerkedtünk össze a nevelőszülőkkal. Először csak hétvégére mentünk, és tetszett, jó körülmények voltak, szimpatikusak voltak. Harmadikos koromban voltunk ott. Novemberben mentünk ki, és júniusban jöttünk vissza. Volt nekik egy gyerekiük, de nem lehetett több. Hétvégén vagy a kertben voltunk, kertészkedtünk, vagy valamit csináltunk. Vasárnap reggel elmentünk templomba. Mi nem voltunk vallásosak, de azért elmentünk. Aztán nem jöttünk ki a nevelőanyukámmal. Leginkább a testvérem nem jött ki velem, én úgy-ahogy elvoltam.

A nevelőanyukámnak az volt a baja, hogy egyszer több kenyeret eszik, máskor meg keveset. Meg a nővérem nem fogadott néha szót. »Anyukának« meg »Apukának« szólítottuk őket, de most már csak az Apukát tudom kimondani, a feleségét nem. Kiabált velünk, veszekedtünk, kiabáltunk egymással...”

A jelenlegi helyzet

Érdekes információkkal szolgáltak az iratanyagok pszichológiai és pedagógiai véleményei. Az elemzés során mindig a legutóbb született véleményt használtuk fel, de csak abban az esetben, ha az két évnél nem volt régebbi. Ezek alapján 93 személyről készült pszichológiai (néhány esetben pszichiátriai) szakvélemény, valamint összesen 928 személyről pedagógiai jellemzés, melyek közül 449 pozitív kicsengésű, 286 negatív tónusú és 193 semleges. Mivel egy gyerekről esetenként több jellemző vonás is szerepelt, ezért az előforduló elemek száma ennek majdnem a kétszerese, összesen 1642.

A pszichológiai vélemények közül a feszültség és a labilitás emelkedik ki, de ha sorra vesszük a többi – egyébként szórt eredményt mutató – magatartásjegyet is, akkor meglehetősen szomorú kép rajzolódik ki, hiszen túlsúlyban vannak a személyiség kisebb-nagyobb torzulására, az átélt élmények feldolgozatlanságára utaló jegyek: például az agresszió, depresszió, neurózis, frusztráció, öngyilkossági kísérlet stb. A negatív előjelű jellemzők túlsúlya az összes motívum 71 százaléka, és a pozitív illetve semleges előjelűeké csak 29 százalék. Azt gondolhatnánk, hogy azért ilyen negatív a kép, mert csak a problémás esetek kerülnek szakember elé, de ez a feltevés nem igazolódott be, hiszen a szakvélemények döntő többsége nem problémafeltáró céllal, hanem rutinból készült. A pozitív kicsengésű megállapítások alacsony aránya mindenképpen elgondolkasztó, hiszen ezekben az iratokban alig találkozni kiegyensúlyozott, jól beilleszkedett, segítőkész gyerekekkel. Közrejátszhat ebben persze az is, hogy míg az autószerelő minden kocsiiban talál hibát, úgy a lélektani szakember is minden személyiségben felfedez valamilyen sérülést. Az egyik vidéki otthonban vizsgálódó pszichiáter által leírtakból szintén ez a szemlélet sugárzik, ő azonban a harmincből három gyerekről, szinte pironkodva bár, de mégis megállapítja: „*egészséges kamasz!*”

A pedagógiai jellemzések között több a pozitív vonás, mint a negatív: az összes előforduló elemből 54 százalék egyértelműen pozitív, 32 százalék negatív előjelű, és 14 százalék semleges. A pedagógiai vélemények legalább annyira jellemzik a sorok íróját, mint a gondjára bízott gyereket, hiszen annak alapján, hogy valaki milyen tulajdonságot emel ki, következtetni lehet az illető értékítéletére is. Voltak olyan jellemzők, amelyeket az egyik nevelő pozitívnak ítélt meg, a másik viszont negatívnak. Ilyen például a *vezéregyéniség*. Ez attól függően kapja meg előjelét, hogy a pedagógus érdekei mellé állítható-e, vagy éppen szemben áll azokkal. Sajátosan negatív összefüggésbe ke-

rültek olyan személyiségjegyek is, amelyek egyébként a semleges mezőbe tartozhatnának, például a *nehéz beilleszkedés*, a *befelé fordulás*, a *labilis idegrendszer*, vagy az *öntörvényűség*. Ezekről a gyerekekről a szövegkörnyezetből egyértelműen kiderül, hogy a pedagógus nem tud velük mit kezdeni, a labilis idegrendszerű, nehezen beilleszkedő, pláne öntörvényű gyerek hátráltatja a pedagógiai munkát, felesleges gondot okoz a felnőtteknek, de a többi gyereknek is.

A pozitív vélemények listájából könnyedén össze tudjuk rakni az állami gondozott gyerek ideáltípusát, amelyre titkon valamennyi gyermekotthonban dolgozó felnőtt vágyik: illeszkedjen be gyorsan és zökkenőmentesen, legyen jó magaviseletű, segítőkész, tisztelettudó, könnyen kezelhető, nyugodt; a házirendet és a napirendet fogadja el és tartsa be; legyen alkalmazkodó, szorgalmas, csendes, megbízható, őszinte, rendszerető; a rábízott feladatokat lássa el, sőt önként is vállaljon feladatot; legyen jó közösségi ember, törekedjen jó kapcsolatok kialakítására a felnőttekkel és a többi gyerekkel egyaránt, vagyis legyen *jól szocializált*, és ha még mindehhez aranyos és kedves is, akkor a pedagógus hálás lehet a sorsnak.

A nevelőotthonos pedagógus rémálma ezzel szemben az a gyerek, aki agresszív, akinek sűrűn vannak dühkitörései, aki rosszul és lassan illeszkedik be, antiszociális magatartást tanúsít, hanyag, dacos, a szabályokat nem fogadja el, nehezen kezelhető, sértődékeny, csúnyán beszél, öntörvényű, hazudik, drogozik, csavarog, a frusztrációt nehezen tűri, a feladatok alól kibújik, és ha ehhez még túlmozgásos, labilis, és vezéregyéniség is, akkor valóban megnézheti magát a csoportnevelő.

A semleges előjelű vélemények közül kiemelkedik a zárkózottság, a szeretetéttség, a kiegyensúlyozatlanság, a szorongás, az érzékenység. Összesen kilenc gyerekről írták azt, hogy magatartása változó, a körülményektől függő, de figyelmet érdemelhet az a két fiú és négy lány is, akiket nevelőik átlagosnak, szürkének tartanak, csakúgy, mint az a két fiú, akik mindenkinek meg akarnak felelni.

A fiúk általában könnyebben illeszkednek be, tisztelettudóbbak, de zárkózottabbak, érzékenyebbek, és agresszívebbek, mint a lányok. A lányokra inkább az aranyosság, kedvesség, a nyugodtság, a szeretetéttség a jellemző, ugyanakkor nehezebben illeszkednek be, labilisabbak, hajlamosak a hisztizésre, dührohamokra, és nehezebb rávenni őket a szabályok betartására is.

A gondozásban eltöltött évek alatt az esetek döntő hányadában tovább romlik a családi háttér szociális státusa. A legsúlyosabb változás, hogy tovább nőtt az ideiglenesen vagy végleg eltűnt hozzátartozók száma, és meglepően magas az elhalálozások aránya is! Az eltelt évek alatt mindkét szülő meghalt 7 esetben, az anya 43 esetben és az apa 22 esetben. A bekerüléskor meglévő 102 árvához és félárvához újabb 72 társult, ez az összes gondozásban részesülő kiskorú több mint 15 százaléka!

Tovább nőtt azoknak a családoknak a száma is, amelyekből vagy az egyik, vagy mindkét szülő ismeretlen helyen tartózkodik. Az ismeretlen helyre távozás ténye általában a gyámhatósági határozatokban szerepel, amely lényegében azt jelenti, hogy az illető a felülvizs-

gálaton nem jelent meg, és az idézés „ismeretlen helyen tartózkodik” megjegyzéssel jött vissza. Tehát nem zárja ki annak lehetőségét, hogy a szülők két hét múlva nem fogják részegen visszakövetelni az intézet kapujában a gyermeküket.

Az iratok alapján 14 gyermeknél mindkét szülő, 35 gyermeknél az anya és 31 gyermeknél az apa a legutóbbi feljegyzések szerint ismeretlen helyen tartózkodik. Az apák közül nyolcan, az anyák közül hárman az eltelt időszak alatt börtönbe kerültek, és tovább nőtt az elvált, élettársi kapcsolatot létesítő szülők száma, valamint a túlzott alkoholfogyasztás, és a hajléktalanság is.

Számunkra fontosabb információ, hogy a feltárt esetek majdnem egyharmadában a gyerekek semmilyen külső kapcsolattal nem rendelkeznek, másik harmaduknak az anyákkal van szorosabb vagy lazább kapcsolatuk, míg a fennmaradó harmadon osztoznak a többiek. Az apák közül minden tizedik tart valamilyen kapcsolatot gyerekeivel, és ebben benne vannak azok is, akiknek a kapcsolattartás csupán az időnkénti telefonálást, vagy levélírást jelenti. Fontos szerepet kapnak a nagyszülők, akik gyakran veszik át az elzüllött, lecsúszott szülők funkcióit, még akkor is, ha egészségügyi állapotuk, szociális helyzetük, vagy éppen az unokájuk magatartási problémái miatt nem tudják a gyerekeket véglegesen magukhoz venni.

A visszakerülést akadályozza, hogy általában családonként nemcsak egy gyerek van intézetben, hanem kettő, három vagy akár öt-hat is. A csúcstól egy lakásotthonban együtt élő hét testvér jelenti. A vizsgált gyermekotthonokban összesen 153 esetben találtunk együtt élő testvéreket (nem tettünk különbséget édestestvérek és féltestvérek között), összesen 381 fővel, ami azt jelenti, hogy a teljes létszám egyharmada a testvérével él együtt, és összesen 131 esetben regisztráltunk máshol élő, állami gondoskodásban részesülő testvért – ez újabb 184 főt érint. Vagyis a mintánkban szereplő kiskorúak közül minden másodiknak (az 1116-ból 565-nak) a testvére kimutathatóan is állami gondoskodásban részesül!

A szülők és hozzátartozók végtelen játszmat folytatnak a gyermekkel, aminek leginkább a „rövidesen minden jobbra fordul” címet lehetne adni. A szülők sokszor maguk is elhiszik – mindenestre a gyerekeiket ezzel hitegetik –, hogy belátható időn belül rendeződik a helyzetük: megoldódik a lakáshelyzet, kapnak munkát, egészségesek lesznek, lesznek az italtól, vagyis minden akadály elhárul, és gyerekeiket vissza tudják fogadni. A játszma többi szereplői (nevelők, gyámügyi előadók, szociális munkások) közül a kezdők gyakran esnek abba csapdába, hogy ők is hinni kezdenek az ígéreteknek, de a tapasztaltabbak jól tudják, hogy mindezen akcióknak elsősorban az egyébként kevésbé erős lelkiismeretük megnyugtatója a célja, valamint az, hogy az intézeti légkörbe éppen beilleszkedő gyereket kimozdítsa hospitalizált nyugalmából. Gyakorló nevelők a megmondhatóit, hogy mi zajlik le azokban a gyerekekben, akiknek a szülei fél évente rendre megjelennek, felpakolva rántottcsirkével, csokitortával, játékmacival, és eljátsszák annak a szerető szülőnek a szerepét, akinek nemsokára

jobbra fordul a sorsa, és aki arra kéri gyermekét, hogy tartson ki még egy rövid ideig, mert rövidesen örökre elviszik innen!

Szemléletesen beszél minderről az egyik budapesti otthon nevelője, egy testvérpár esetét bemutatva:

„Az anyuka tíz éven keresztül rendszeresen jött látogatni. Ugyanakkor a gyerek számára ez mégis teljesen kiszámíthatatlannak tűnt. Nagyon sokszor és nagyon sok mindent ígért, és ezeket az ígéreket a gyerek sok-sok évi komolyan vette. Ez a rettenetes átka ennek az egész szülő-gyerek kapcsolatnak, hogy a gyerekek sok mindent rájuk hagynak, és mindig mindent elnéznek nekik. Akár öt-hat évnek is el kell telni ahhoz, hogy azt mondják: elég! Csabi képes volt vasárnaponként reggeltől az ablakban állni, és nem menni játékra, programra, sehová, mert jön az anyukája! Az anyukája este hatkor jött, ha jött egyáltalán. Hiába mondogattuk neki, hogy hat előtt úgysem jön, nem lehetett elcibálni onnan, egész nap az ablakban állt!”

Sűrűn szerepel az iratok között, hogy a hétvégét vagy nyári szünetet otthon töltő gyerek feldúlt, zaklatott állapotban érkezik vissza a családból. Feloldhatatlan konfliktust él meg ilyenkor, mert úgy érzi, választania kell a biztonságot, nyugalmat, de kevés meghittséget adó nevelőotthon, és a család zűrös, mégis érzelmekkel teli világa között. A gyermekotthonoknak úgy kellene magas komfortérzetet biztosító légkört kialakítani, hogy közben ne zárják le a visszautat a lumpen körülmények között élő hozzátartozók felé, úgy kellene kialakítani általánosan elfogadott társadalmi normákat, hogy megmaradjon a családi kötődés, és ne kelljen teljesen kitépni minden gyökeret.

Akár dolgozatunk mottója is lehetne az a feljegyzés, amelyet egy vidéki gyermekotthonban élő, 17 éves fiú iratai között találtam, és amelyet szöveghűen közlök:

„Hazamentem, és akkor még semmi baj nem volt. Szombaton kezdett el inni az apám. Megkérdezte, hogy éhes vagyok-e, én meg azt mondtam, hogy nem, erre ő azt mondta, hogy akkor dögöljek éhen. Én megkérdeztem, hogy mer így velem beszélni, amikor meg sem sértettem. Erre felálltam, és azt mondtam, hogy elegendem van belőle, visszamegyek. Erre azt mondta, hogy jól van, de soha többé nem akarlak látni. Úgyhogy soha többé nem megyek haza!”

A tapasztalatok azt mutatják, hogy az otthonok kisebbik része erős kötődést alakít ki a gondozottakkal: koherens értékrendet kínál nekik, cserébe viszont érzelmileg magához láncol, ezzel valós választás elé állít, arra kényszerít, hogy a szebb jövő reményében lazítson a visszahúzó családi kapcsolatokon. A verbális kommunikáció szintjén általában továbbra is a szülőkkel való együttműködést szorgalmazza, de hasonlóan ahhoz az anyához, aki sehogyan sem tudja megbocsátani a fiának, hogy felnőtté akar válni, a metakommunikáció szintjén azt sugallja, hogy itt van az igazi otthona.

A gyermekotthonok másik részében kisebb hangsúlyt fektetnek a kötődésre, a gyerekek nagyobb szabadságot kapnak, ugyanakkor kevesebb törődést, odafigyelést is. A nagyobb szabadság nyújtása általában nem tudatos pedagógiai program eredménye, sokkal inkább a rendszer szabályozatlanságának következménye. Ezekben az otthonokban lazább a gyermek–felnőtt kapcsolat, a belső törvények kialakulásában nagyobb szerepet kap a gyerekközösség spontán önszabályozó funkciója, a felnőttek kevésbé akarnak belelátni a gyerekek lelkébe, de kevésbé is akarják uralni azt. A szerepek általában jól elkülönülnek, a különböző élethelyzetben lévők azonban nem szövetségre törekszenek, hanem sokkal inkább riválisnak, ellenfélnek tekintik a másikat, akit be lehet csapni, meg lehet lopni, végső soron le kell győzni.

Mindkét út számtalan veszélyt rejt magában. Az erős koherenciájú közösség legnagyobb hátránya a szelekció, melynek során kiválasztódnak a törődésre érdemes egyedek, akik jól alkalmazkodnak elvárásainkhoz, akiket saját képünkre tudunk formálni; a többiek viszont kirekesztődnek az érzelmi és fizikai juttatásokból, megtűrtté, átnevelendőkké, esetleg eltávolítandókká válnak. A másik hátrány magából a nevelőotthoni lét sajátosságából adódik, hiszen az elhagyott gyermek hajlamos elhinni, hogy igazi otthona van, a nevelője igazi szülő, a csoportja igazi család. (Jártam olyan otthonban, ahol a nevelőket anyunak szólították a gyerekek.) A „családpótlék” jól működhet mindaddig, amíg a harmónia valamilyen külső ok miatt fel nem bomlik, például valaki ki nem lép a körből: az „anyuka” új munkahelyet talál, az „apuka” fegyelmet kap, a gyerek pedig, elérve egy bizonyos életkort, nem tartható tovább a családinak hitt kötelékben.

A távolságtartó, elhanyagoló légkör következtében viszont a neveltek végleg elidegenednek a felnőttek világától, hiszen a nevelőotthoni kötődés elmaradása nem hozza magával automatikusan a családi kötődés felerősödését, inkább az informális kortárs-csoportba menekülést erősíti, vagyis a társadalmi kötelékek fellazulásához vezet.

A társadalmi integrációt – amelynek elősegítése pedig az állami gondoskodás alapvető feladata lenne – egyik fő irányvonal sem segíti elő, mert míg az egyik hamis beágyazódáshoz vezet, addig a másiktól a beágyazódás teljes hiánya következik. Be kell látnunk, hogy a feladat szinte megoldhatatlan: úgy kellene követendő emberi értékeket felmutatni, hogy közben ne boruljon fel a nevelt identitása, úgy kellene érzelmi kötődést kialakítani, hogy ne bontsuk le a hazafelé vezető hidat, úgy kellene komfortos életteret biztosítani, hogy a felnőtté váló fiatal később beérje a szerényebb körülményekkel is. Tudatosan kellene különválasztani a mindenképpen megőrzendő értékeket azoktól, amelyeken változtatni lehet és kell, vagyis azt kellene elérni, hogy a nevelés ne agresszív beavatkozás legyen, hanem az egyén hozzásegítése önmaga megtalálásához.

Összegzés

Az állami gondoskodásban részesülő fiatalok zöme súlyos személyiségkárosodást szenved. Akik csecsemőkoruk óta intézetben nevelkedtek, azok a kisgyermekkorai érzelmi elhanyagolás következtében, a későbbi életkorban bekerülők pedig a családból való kiszakítás traumatikus hatása miatt váltak sérültekké.

A gyermekvédelem intézményrendszere nem tud adekvát módszert felmutatni a fenti traumák, és az ezzel összefüggő személyiségi-, magatartási-, szocializációs problémák kezelésére. Ennek egyrészt külső okai vannak: anyagi források hiánya, túlterheltség, elavult intézményi struktúra stb. Másrészt felfedezhetünk szemléletbeli okokat is: úgy tűnik, mintha az ország gyermekvédelmi intézményeit messze elkerülte volna a korszerű pedagógia szele.

Ez utóbbi megállapítás szemléltetésére álljon itt három példa. Az egyik: nagyon sok gyermekotthon 15–20 éve ugyanaz a személy igazgat, javarészt 15–20 évvel ezelőtti pedagógiai elvek alapján. A másik: miközben az utóbbi években az oktatásban, az egészségügyben, sőt még a könyvtárügyben is megjelent az igény a korszerű szervezetfejlesztési módszerek – elsősorban a minőségügyi rendszerek – bevezetésére, a gyermekotthonok és azok fenntartói mereven elzárkóznak minden hasonló kezdeményezés elől. És a harmadik, ezzel lényegében összefüggő példa: teljes kudarcot vallott az a próbálkozás, amely a fővárosi gyermek- és ifjúságvédelmi intézményrendszer korszerűsítését tűzte ki célul. Az elképzelés lényege abban állt, hogy a jelenlegi centralizált irányítási rendszert le kell bontani, és a fővárost öt régióra – öt alrendszerre – kell felosztani. Ez a szervezeti változás együtt járt volna a külső szakmai kontroll megerősödésével, az intézmények vezetői, azonban – elsősorban az önállóság sérülésére hivatkozva – megvétózták.

Az 1988-as ombudsmani vizsgálatba bevont intézmények először szembesültek azzal a ténnyel, hogy a gondjaikra bízott gyerekeknek vannak jogaik. (A vizsgálat lezárását követő, országos értekezleten a dialógus nem a feltárt hiányosságok orvoslási lehetőségeiről folyt, hanem a vizsgálatot folytatók inkompetenciájáról.) A vizsgálat kiemelte a tárgyi feltételek hiányosságait, az épületek rossz műszaki állapotát, megemlítve, hogy a lepusztult, sivár környezet alkalmatlan az otthonérzet biztosítására. Nagyon fontos hiányosságként értékelte a vizsgálat a megfelelő szakemberek hiányát, hiszen a család nélkül felnövő, legtöbbször halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek esetében helyrehozhatatlan következményekhez vezet, ha lelki problémáik megoldásához nem kapnak megfelelő segítséget: „A szakemberhiányból adódó, alkotmányos joggal összefüggő visszásság fokozottan fennáll az átmeneti otthonokba bekerülő – gyakran nehezen kezelhető, személyiségzavaros, esetenként drogozó-szipuzó, pszichiátriai kezelésre szoruló – gyermekek esetében, akiknek az ellátása teljesen megoldatlan, sőt problémáikat speciális gyermekotthonok hiányában nem lehet kezelni. (...) A szakemberhiányt nem pótolja, sőt önmagában is

MAGYAR VALÓSÁG

visszásságnak minősül a magatartászavarok nyugtatókkal való elfedése; a pszichológushiany az intézetben nagyon is látható volt, a gyermekek pszichés állapotát szakszerűen nem gondozták, a nevelők próbálták ugyan megnyugtatni az új gyermekeket, de a bekerülés traumáját csak tényleges pszichológiai segítséggel lehetne feloldani.”

Az ombudsmani vizsgálat is kiemelte azt a tapasztalati ténytet, amely egyébként a mi vizsgálatunknak is fontos megállapítása volt, hogy a gyermekvédelmi intézmények erősen személyfüggők. A lelkiismeretes, jól felkészült vezető és munkatársai akkor is „csodákra” képesek, ha a körülmények egyébként nem megfelelőek, ugyanakkor a legjobb feltételek mellett is előfordul, hogy nem a gyermekek valós érdekeinek megfelelő folyamatokkal törődnek, hanem a külsőségekkel foglalkoznak, a külvilág számára készített kirakat csiszolásán munkálkodnak.

Összefoglalva: a súlyos személyiség- és magatartásproblémákkal küzdő, bizonytalan családi háttérű, perspektívák nélküli fiatalokkal való foglalkozás a jelenleginél lényegesen magasabb színvonalú ellátást kívánna meg. Idézem az egyik gyermekotthon pszichológusát: „Valamennyi gyermekünk speciális szakellátást igényelne!” Hozzátehetjük: a speciális szakellátás valamennyi tárgyi, személyi és szakmai feltételével együtt!